обумовлюється можливістю раціонального використання наявних ресурсів підприємства та необхідністю прийняття ефективних дієвих управлінських рішень з врахуванням майбутніх тенденцій розвитку.

В свою чергу залежно від фази життєвого циклу визначається інтенсивність кризових явищ та необхідний для їх усунення тип антикризового менеджменту. Кожному з типів антикризового менеджменту властиві свої специфічні заходи виявлення, попередження чи ліквідації кризових ситуацій. Визначення типу антикризового менеджменту та його інструментарію є основою процесу реалізації антикризового менеджменту.

Здійснення оцінки показників, які характеризують фінансовий стан та виробничі можливості підприємства сприяють визначенню ступеню його кризовості. Результат проведеного якісного аналізу слугує основою вибору раціональних заходів антикризового менеджменту.

Висновки

Складність діяльності галузі водного транспорту полягає в різнонаправленості функціонування підприємств і одночасно в їх взаємозалежності. Кожна група підприємств виконує свої специфічні функції, має проблеми та перспективи розвитку, потрапляє під вплив різних чинників. Тому при розробці та прийнятті рішень щодо управління та покращення діяльності даних підприємств, необхідно мати та опиратися на надійну державну підтримку, забезпечити відповідну координацію між органами виконавчої влади, яка регулює їх діяльність. Однак сучасні реалії змушують та стимулюють підприємців самостійно боротися і виживати в складних умовах функціонування. Одним із пріоритетних напрямів запобіжних заходів сьогодення, що супроводжується кризовими явищами, виступає антикризовий менеджмент, який базується на аналізі стану та ефективності діяльності підприємства. Розроблений механізм антикризового менеджменту забезпечує взаємодію та врахування впливу кожного з його елементів, що сприяє збереженню стабільно–ефективної діяльності водно-транспортних підприємств та виявленні, стримуванні, подоланні та контролі кризових явищ.

Список використаних джерел

1. Липинська О.А. Торговельне судноплавство України: перспективи розвитку / О.А. Липинська, Л.М. Крисюк // Економічні інновації: Збірник наукових праць. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко–екологічних досліджень НАН України. – 2012. – Вип. 47. – С. 99–100.

2. Письменна К.С. Стан і тенденції розвитку суднобудівної промисловості в Україні: господарсько–правовий аспект / К.С. Письменна // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. – 2010. – №1. – С. 223–226.

3. Познанська І.В. Потенціал суднобудівельної галузі України / І.В. Познанська, П.І Гнатюк // Економічні інновації. – 2011. – Вип.43. – С. 267–270.

4. Боняр С.М. Основні причини втрати попиту на портові послуги в Україні / С.М. Боняр, Я.Р. Корнійко // Водний транспорт: зб. наук. праць. – К.: КДАВТ, 2014. – Вип. 1(19). – С. 100–106.

5. Кібік О.М. Оцінка результатів розвитку підприємств морського транспорту [Електрон. ресурс] / О.М. Кібік, А.В. Кравченко // Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/ portal/Soc_Gum/Rmugt/2009_29/Files/Kibik%20 O.M..pdf.

6. Семенов В.Ф. Сучасні умови та проблеми розвитку водного транспорту України / В.Ф. Семенов, О.Д. Бикова // Збірник наукових праць. ЛНТУ. –Луцьк, 2010.– Випуск 7 (26). Частина 3. – С. 3–15.

7. Морские перевозки не доходное предприятие [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://korabley.net/news/morskie_gruzoperevozki_v_ukraine_ne_dokhodnoe_predprijatie/2011–08–12–898.

8. Аналітична записка «Щодо стратегічних пріоритетів реалізації потенціалу України як морської держави» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/832/.

9. Развитие морского транспортного потенциала Украины [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://forum.finance.ua/topic110235.html.

УДК 338.45:622.32

У.Я. ВИТВИЦЬКА,
к.е.н., доцент, Івано–Франківський національний технічний університет нафти і газу

Концептуальні основи економічної оцінки активів нафтогазових підприємств

У статті здійснено обґрунтування, уточнення та розвиток теоретичних положень наукової концепції економічної оцінки активів нафтогазових підприємств. Запропоновано сукупність принципів, які базуються на Національних стандартах оцінки та розвинені й доповнені з метою врахування особливостей економічної оцінки активів нафтогазових підприємств. Окрім загальноприйнятих видів вартості, запропоновано використовувати додаткові види вартості, зокрема екологічну вартість та соціальну вартість.

Ключові слова: *економічна оцінка, вартість, цінність, корисність, принципи оцінки, види вартості.*

У.Я. ВИТВИЦКАЯ,
к.э.н., доцент, Ивано–Франковский национальный технический университет нефти и газа

Концептуальные основы экономической оценки активов нефтегазовых предприятий

В статье осуществлено обоснование, уточнение и развитие теоретических положений научной концепции экономической оценки активов нефтегазовых предприятий. Предложена совокупность принципов, которые основаны на Национальных стандартах оценки, развиты и дополнены с целью учета особенностей экономической оценки активов

© У.Я. ВИТВИЦЬКА, 2015

нефтегазовых предприятий. Кроме общепринятых видов стоимости, предложено использовать дополнительные виды стоимости, в частности экологическую стоимость и социальную стоимость.

Ключевые слова: *экономическая оценка, стоимость, ценность, полезность, принципы оценки, виды стоимости.*

U. Y. VYTVYTSKA,
Ph.D. in Economics, associate professor, Ivano–Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

Conceptual bases of economic evaluation of assets of oil and gas enterprises

In the article justification, specification and development of theoretical propositions of scientific concept of economic valuation of assets of oil and gas enterprises have been conducted. There have been offered a set of principles based on National standards, developed and amended to take account of the peculiarities of economic valuation of assets of oil and gas enterprises. Apart from general kinds of value there have been proposed to use additional types of value, including the environmental value and social value.

Keywords: *economic valuation, value, worth, usefulness, assessment principles, types of value.*

Постановка проблеми. Одним із найдавніших та необхідних видів людської діяльності, що здійснюється людиною впродовж всього життя і постійно супроводжує історію людської цивілізації, є оцінка. Приймаючи будь–які рішення, людина свідомо або навіть підсвідомо здійснює оцінку.

У науці поняття оцінки має різне значення залежно від сфери наукової діяльності та напряму досліджень, але безперечним фактом є те, що будь–яка галузь знань базується на оціночних процедурах, оскільки саме вони дають змогу зробити висновки про сутність, характеристики та інтенсивність змін природного, економічного чи соціального явища. Оскільки основною формою буття людини є економічна діяльність, особливе значення ця категорія займає саме в економічних науках. Тому вдосконалення теоретичних засад концепції економічної оцінки є важливим науковим завданням, яке, незважаючи на численні дослідження, не має остаточного вирішення.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Фундаментальні положення економічної оцінки розроблені в наукових працях таких зарубіжних вчених, як А. Дамодаран [1], Т. Коупленд, Т. Коллер, Дж. Муррін [2], С. Сейз [3], Н. Антил, К. Лі [4]. Вагомий внесок у розвиток концепції економічної оцінки зробили вітчизняні науковці О. Мендрул, Н. Лебедь, В. Ларцев [5], Я. Маркус [6] та інші.

У Великому тлумачному словнику української мови під оцінкою розуміють «процес визначення якості, цінності чогось» [7].

Економічну оцінку трактують як судження про економічні явища, господарську чи суспільну діяльність за допомогою економічних показників та встановлених критеріїв цінності [8].

Разом із тим необхідно зазначити, що економічну оцінку інколи ототожнюють із визначенням вартості об'єктів оцінки [1, 9]. Це зумовлено тим, що слова «цінність», «ціна», «вартість» (worth, price, value) часто вважають синонімічними або взаємозамінними у зв'язку з близькістю цих понять і неточностями перекладу.

Однак між наведеними поняттями існує принципова різниця, на яку вказують все більше науковців і практиків [3, 6] і чітко усвідомлюють вчені, які займаються оцінюванням ресурсних об'єктів.

Так, В.С. Міщенко вказує, що економічна оцінка ресурсних об'єктів – це грошовий (вартісний) вираз споживчих вартостей, що властиві даному ресурсному об'єкту з врахуванням еколого–соціальних наслідків [10, с. 84].

Економічна оцінка землі – це її оцінка як природного ресурсу та засобу виробництва, а також як просторового базису в суспільному виробництві за показниками, що характеризують продуктивність земель, ефективність їх використання та дохідність з одиниці площі [11, с. 122].

Економічна оцінка гірничого капіталу – це результат капіталізації задіяних у розробці природних ресурсів нафтових і газових родовищ, а також виробничого та інтелектуального капіталу нафтогазових підприємств [12, с. 24].

Метою статті є обґрунтування, уточнення та розвиток теоретичних положень наукової концепції економічної оцінки активів нафтогазових підприємств для забезпечення прийняття об'єктивних управлінських рішень, здійснюваних на її основі.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з наведеного вище переліку дефініцій є очевидним, що економічна оцінка є значно ширшою категорією і відображає не тільки вартісні, а й інші важливі властивості об'єкта, першою чергою його корисність з позиції конкретного споживача. Сутність даного поняття найбільш повно відображається категорією «цінність».

У Великому тлумачному словнику української мови заслуговують уваги такі визначення поняття «цінність». Це: важливість, значущість чого–небудь; те, що має певну матеріальну, духовну вартість; виражена у грошах вартість чого–небудь [7].

У Вікіпедії це: якість об'єкта, що визначає його корисність; вартість, тобто грошовий вираз корисності та значимості; абстрактні сутності, що слугують моральними орієнтирами [13].

Виходячи із такого розуміння цієї дефініції можна запропонувати таке визначення поняття «цінність»: це сукупність властивостей або характеристик об'єкта, що відповідають соціальним, суспільним, екологічним, естетичним і технічним вимогам, які склалися до об'єкта на момент оцінки і характеризують вартість, корисність та ефективність його використання.

Безумовно, що з практичного погляду найважливіше значення має вартісна оцінка. Для її здійснення, вироблення уніфікованих підходів до методології та порядку проведення міжнародною спільнотою започатковано спеціальний інститут оцінки. У 1981 році було створено Міжнародний комітет зі стандартів оцінки вартості майна, який розробив низку стандартів, правил та керівних документів з оцінки різноманітних видів майна та особливостей її проведення у різних галузях та з різною метою [14].

В Україні вартісна оцінка здійснюється згідно із Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну

оціночну діяльність в Україні» [15], Методикою оцінки майна [16] та Національними стандартами оцінки [17–20].

У глосарію до Міжнародних стандартів оцінки [14, с. 373] оцінка (valuation) – це процес оціночного розрахунку (estimation) вартості. Відповідно до закону України [15] оцінка – це процес визначення вартості майна і майнових прав на дату оцінки відповідно до процедур, встановлених національними стандартами, методиками та іншими нормативно–правовими актами з оцінки, затвердженими Кабінетом Міністрів і Фондом державного майна України. Вартість – це оціночний розрахунок ймовірної ціни продажу майна.

Теоретичними основами концепції вартісної оцінки є набір оціночних принципів.

Принципи оцінки – це покладені в основу методичних підходів основні правила оцінки майна, які відображають соціально–економічні фактори та закономірності формування вартості майна [17, п. 3].

Для проведення об'єктивної та достовірної економічної оцінки активів нафтогазових підприємств з метою врахування впливу специфічних вартіснoформуючих факторів, які характерні для нафтогазової галузі, виникає необхідність розвинути та доповнити сукупність принципів оцінки, які подані у Національному стандарті №1.

• *Принцип сталого розвитку.* Даний принцип сформульовано в матеріалах Конференції ООН в Ріо–де–Жанейро, яка відбулася у 1992 році. На цій основі фахівцями НАН України сталий розвиток визначається «як процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умови збереження й поетапного відтворення цілісності навколишнього природного середовища, створення можливостей для рівноваги між потенціалом і вимогами людей усіх поколінь» [21, с. 21]. Тобто сталий розвиток визначається як цивілізаційний вибір сучасності, динамічний процес, у ході якого реальне багатство суспільства з часом не скоротиться.

В основі сталого розвитку безумовно є економічна складова. І хоча економічний розвиток сам по собі не гарантує соціальне благополуччя, якість життя, збереження життєдіяльності та екологічну безпеку, але без економіки вони не можливі. Разом із розвитком економіки необхідним є екологічний і соціальний розвиток. Саме рівноцінна присутність економічної, екологічної і соціальної складової забезпечує сталість розвитку, його збалансованість та повноцінність.

Виходячи із принципу сталого розвитку цілі та завдання вартісної оцінки активів нафтогазових підприємств можна сформулювати таким чином:

1) при оцінці необхідно обирати таку базу оцінки і дефініції вартості, які виходячи з мети оцінки максимально відображатимуть цивілізаційну цінність активу і сприятимуть довгостроковому розвитку паливно–енергетичного комплексу країни та суспільства загалом;

2) у разі застосування дохідного підходу довгострокове прогнозування має проводитись шляхом комплексної оцінки всіх видів вуглеводнів та типів їх скупчень з врахуванням наявності в складі пластових флюїдів сірки, рідкісних металів, мінералізованих вод, інших корисних компонентів, а також усіх можливих напрямів використання цих ресурсів протягом тривалого періоду;

3) економічні, соціальні та екологічні наслідки залучення ресурсів у господарський оборот повинні враховуватись на всіх стадіях їх освоєння, включаючи регіональні геологорозвідувальні роботи, пошуки та розвідку родовищ, їх розробку, транспортування, переробку нафти і газу та охорону навколишнього середовища на всіх цих етапах [12, с. 53].

• *Принцип реалізації активної стратегії освоєння ресурсів.* Згідно з цим принципом оцінку необхідно здійснювати, включаючи у прогноз найефективніші напрями та об'єкти освоєння ресурсів нафтогазових підприємств з врахуванням існуючих та перспективних досягнень науково–технічного прогресу в методиці, техніці та технології геологорозвідувальних робіт і розробці родовищ [22].

• *Принцип корисності.* Майно має вартість тільки за умови корисності його для потенційного власника або користувача [17, п. 5]. Корисність – це здатність об'єкта задовольняти потреби власника або користувача в даному місці і протягом певного періоду. Для кожного споживача вона індивідуальна, але якісно і кількісно визначена у часі, просторі і щодо вартості.

У випадку майна, що приносить дохід, задоволення потреб користувача в кінцевому підсумку звичайно виражається у вигляді доходів. Саме через корисність проявляється цінність об'єкта. Чим вища корисність, тим вища величина оціночної вартості.

• *Принцип заміщення.* Полягає в тому, що проінформований покупець не заплатить за майно більше, ніж становить вартість майна з такою ж корисністю. Оцінювач, аналізуючи потік доходів від експлуатації даного об'єкта, визначає його максимальну вартість виходячи із зіставлення потоків доходів від аналогів, що характеризуються подібним ризиком і функціональними властивостями. Максимальна вартість об'єкта визначається найменшою вартістю, за якою може бути придбаний інший об'єкт із еквівалентною корисністю. Принцип заміщення є основою для визначення ринкової вартості.

• *Принцип очікування.* Передбачає, що вартість об'єкта оцінки визначається розміром економічних вигод, які очікуються від володіння, користування, розпорядження ним [17, п. 8]. У більшості випадків корисність пов'язана з очікуванням майбутніх економічних вигод від використання об'єкта. Для діючих об'єктів, що приносять дохід, їхня вартість часто визначається величиною очікуваного доходу, що може бути отриманий від їхнього використання, а також можливими грошовими надходженнями у випадку їхнього перепродажу. При цьому важливо їх скоригувати з урахуванням зміни вартості грошей у часі.

• *Принцип внеску (граничної продуктивності).* Передбачає врахування впливу на вартість об'єкта оцінки таких основних факторів виробництва, як праця, управління, капітал і земля, що є пропорційним їх внеску у загальний дохід [14, п. 9]. Внесок – це величина, на яку збільшується (зменшується) вартість об'єкта в результаті впливу окремого фактора. Внесок кожного фактора є пропорційним його частці в сукупному доході. Саме цей принцип дозволяє сформулювати твердження, що додаткові вкладення в об'єкт доцільні тільки в тому випадку, якщо вони підвищують його вартість, а при відсутності цього – вкладення є збитковими. Він має практичне застосування при розрахунках зайвих, недостатніх або нераціональних поліпшень.

• *Принцип збалансованості (пропорційності).* Будь–якому об'єкту оцінки відповідають оптимальні величини факторів виробництва, при взаємодії яких досягається максимальна вартість цього об'єкта. Диспропорції виникають тоді, коли об'єкт оцінки характеризується недостатньою комплектацією або переоснащений не відповідно до умов і характеру діяльності. Одним із важливих проявів цього принципу є відповідність розмірів підприємства потребам ринку. Якщо така відповідність порушується, то бізнес стає неефективним і зменшується його вартість через можливі труднощі з постачанням ресурсів, реалізацією продукції і т.п. Таким чином, усі елементи ресурсно–виробничого і управлінського потенціалу підприємства повинні мати збалансовану внутрішню і загальну структуру, яка має постійно підтримуватись у такому стані [12, с. 54].

• *Принцип залишкової продуктивності.* В економічній теорії стверджується, що земля має «залишкову вартість» і певну цінність тоді, коли утворюється залишок доходу після покриття трьох інших складових виробництва. Тобто рентний дохід, який залишається після оплати праці, витрат на управління і утримання капіталу, має бути віднесений на рахунок природного ресурсу. Цей принцип є основним при економічній оцінці землі і нерухомості методом залишку і капіталізації ренти.

• *Принцип поділу і поєднання прав власності.* Система майнових прав України, передбачена Цивільним кодексом, дозволяє поділяти та продавати окремо майнові права на власність. Останні згідно з теорією пакета (низки) прав розглядаються як складові, які разом становлять усі визнані законом майнові права. Сутність цього принципу полягає в тому, що майнові права слід поділяти і поєднувати таким чином, щоб збільшувати загальну вартість об'єкта власності.

• *Принцип попиту та пропонування.* Відображає вплив на вартість подібного майна співвідношення пропонування та попиту.

Пропонування – це кількість на ринку об'єктів, пропонованих за певними цінами, а попит – реальна потреба в об'єктах, що склалася на ринку. Відповідно до цього принципу під час проведення оцінки враховуються ринкові коливання цін на подібне майно та інші фактори, які можуть привести до змін у співвідношенні попиту та пропозиції на подібне майно [17, п. 6]. Відомо, що попит і пропонування є одним з основних регуляторів ринкової економіки, на основі якого функціонує ринковий механізм. Якщо попит і пропонування перебувають у рівновазі, то ціни залишаються стабільними і можуть збігатися з вартістю, особливо в умовах ринку досконалої конкуренції.

• *Принцип найбільш ефективного використання.* Полягає в урахуванні залежності ринкової вартості об'єкта оцінки від його найбільш ефективного використання. Під найбільш ефективним використанням розуміють таке використання майна, у результаті якого його вартість є максимальною. При цьому слід розглядати тільки ті варіанти використання майна, які є технічно можливими, дозволеними та економічно доцільними [17, п. 10].

Технічно можливе використання об'єкта оцінки означає, що воно є фізично здійсненним. Наприклад, існуючі інженерно–геологічні та природні умови унеможливлюють використання об'єкта певним чином (схил поверхні, властивості гірських порід, що виходять на поверхню, рівень ґрунтових вод, заболоченість, наявність таких небезпечних природних явищ, як можливі зсуви, сходження лавин, карст, яружна ерозія, підтоплення та інші).

Кожне з можливих використань об'єкта треба перевірити на предмет того, чи воно є юридично дозволеним. Наприклад, необхідно перевірити документи, що посвідчують право власності, дозволені види функціонального використання земельної ділянки, правові обтяження та планувальні обмеження, екологічні вимоги, знаходження в зонах з особливим режимом використання (санітарно–захисні зони, зони санітарної охорони, водоохоронні зони, сейсмічні зони тощо).

При аналізі альтернативних варіантів використання об'єкта необхідно також враховувати економічну доцільність, тобто очікувані рівні доходів і витрат за кожним варіантом, їх фінансове обґрунтування і таке, що реалізує найбільшу вартість [12, с. 56].

• *Принцип залежності від впливу зовнішнього середовища (ситус).* Фактори зовнішнього середовища мають різний вплив на вартість об'єкта. Для активів нафтогазових підприємств такими факторами є геологічні, географічні, технічні, технологічні, соціально–економічні та інші [12, с. 57].

• *Принцип багатоваріантності прогнозування.* Передбачає розробку в процесі дослідження сукупності альтернативних варіантів функціонування нафтогазових підприємств, особливо варіантів освоєння ресурсів нафти і газу. При цьому передбачається розробка варіантів прогнозу, що відповідає можливим напрямам освоєння ресурсів нафти та газу, різноманітним рівням забезпеченості цього процесу матеріально–технічними, фінансовими та трудовими ресурсами, а також підтвердження прогнозних ресурсів [12, с. 57].

• *Принцип ймовірного характеру прогнозування* зумовлений специфікою процесу освоєння нафтогазових ресурсів, пов'язаною з відсутністю чітко вираженого зв'язку між витратами живої та уречевленої праці та кінцевими результатами діяльності (тобто приростом запасів промислових категорій), а також значним рівнем невизначеності та ризику на всіх етапах розвідки і розробки нафтових і газових родовищ [12, с. 57].

• *Принцип системного підходу.* Відповідно до цього принципу будь–яке підприємство, у тому числі й нафтогазове, можна розглядати як складну економічну систему з притаманними тільки їй певними властивостями. Оцінку можна провадити з різних точок зору: ґрунтуючись на ресурсній концепції – як сукупність ресурсів та зв'язків між ними; функціональній – як сукупність функцій, які забезпечують реалізацію компетенцій і можливостей; цільовій – як сукупність ресурсів та компетенцій щодо досягнення певних результатів і цілей та інших концепціях.

Усі подані вище принципи є взаємозалежними. У процесі проведення економічної оцінки активів нафтогазових підприємств слід максимально можливо враховувати кожен принцип, проте з різним ступенем значущості, яка визначається конкретною ситуацією, що має місце при оцінці того чи іншого об'єкта.

Окрім принципів, концептуальну основу оцінки складає вид вартості, що підлягає визначенню, оскільки оцінка завжди націлена на певну сферу використання її результатів. Саме тому при проведенні оцінки визначається конкретний вид вартості об'єкта як імовірна сума грошей, що може бути отримана за об'єкт оцінки на дату оцінки, виходячи з передбачуваних умов угоди, для цілей якої проводиться оцінка. Комплекс методич–

них підходів, методів і оціночних процедур, які відповідають певному виду вартості, називається базою оцінки [17, п. 11].

Бази оцінки поділяються на ринкову базу оцінки і неринкові бази оцінки. В результаті використання ринкової бази визначається ринкова вартість, а в результаті використання неринкової бази – неринкові види вартості. Типовим умовам здійснення угоди з позиції ринку конкретних об'єктів власності відповідають ринкові бази оцінки. В деяких випадках, якщо умови майбутньої угоди специфічні, як правило, визначаються неринкові бази оцінки. В кінцевому підсумку вибір бази оцінки залежить від мети, для якої проводиться оцінка, особливостей об'єкта оцінки, а також здійснюється з урахуванням законодавчих й нормативних обмежень і вимог.

Ринкова вартість (Market Value) – вартість, за якою можливе відчуження об'єкта оцінки на ринку подібного майна на дату оцінки за угодою, укладеною між покупцем і продавцем після проведення відповідного маркетингу і за умови, що кожна із сторін діятиме зі знанням справи, розважливо і без примусу [17, п. 3].

Для отримання ринкової вартості активів у нафтогазовій сфері необхідно, щоб вартісна оцінка базувалась на ринкових фактах і поточних очікуваннях учасників ринку стосовно нафтогазових підприємств. Крім того, відомо, що при визначенні ринкової вартості оцінка має базуватися на принципі найбільш ефективного використання майна. Це вимагає розгляду використання майна з цілями, які можуть бути не пов'язані з видобутком нафти і газу, якщо таке використання можливе. Слід також розглянути можливості змін стратегії розвідки, розробки, експлуатації або надання майна в оренду з метою максимізації отримання економічної вигоди від його використання [14, МР 14, п. 5.1.5, 5.3.2].

Хоча поняття ринкової вартості відображає найбільш вірогідну ціну майна, а ціна – це фактична сума грошей, сплачена за об'єкт оцінки або подібне майно [17], досить часто виникають ситуації, коли не тільки не вимагається, але й неможливо визначити ринкову вартість. Тоді використовують неринкові бази оцінки. Окрім цього, необхідно зазначити, що при визначенні цінності активу визначаються переважно неринкові види вартості.

До неринкових видів вартості відносяться: вартість заміщення, вартість відтворення, залишкова вартість заміщення (відтворення), вартість у використанні, споживча вартість, вартість ліквідації, інвестиційна вартість, спеціальна вартість, ліквідаційна вартість, чиста вартість реалізації та інші види вартості [17].

Вартість заміщення – визначена на дату оцінки поточна вартість витрат на створення або придбання нового об'єкта, подібного до об'єкта оцінки, що може бути йому рівноцінною заміною [17, п. 3].

Вартість відтворення – поточна вартість витрат на створення (придбання) у сучасних умовах нового об'єкта, який є ідентичним об'єкту оцінки [17, п. 3]. Ця дефініція є близькою до поняття відновної (переоціненої) вартості.

Залишкова вартість заміщення (відтворення) – вартість заміщення (відтворення) об'єкта оцінки за вирахуванням всіх видів зносу (для нерухомого майна – з урахуванням ринкової вартості земельної ділянки при її існуючому використанні (прав, пов'язаних із земельною ділянкою)) [17, п. 3].

Для вузькоспеціалізованих об'єктів, ринок купівлі–продажу яких не розвинений і відсутні достовірні дані про їх ринкову вартість, що здебільшого і має місце при оцінці активів нафтогазових підприємств, і в той же час умови майбутньої угоди відповідають типовим умовам на ринку, їхня залишкова вартість заміщення (відтворення) може бути тотожна ринковій вартості.

Вартість у використанні – вартість, яка розраховується, виходячи з сучасних умов використання об'єкта оцінки і може не відповідати його найбільш ефективному використанню [17, п. 3]. Для окремих об'єктів оцінки, функціональне використання яких визначене як специфічне і не є найбільш ефективним, визначається вартість у використанні. Це суб'єктивна цінність майна для його конкретного власника.

При визначенні вартості у використанні оцінювач виходить з припущення незмінності функціонального використання об'єкта оцінки і фактичної ефективності цього використання. Тому потреба у визначенні вартості у використанні часто виникає для цілей, коли умови угоди передбачають збереження існуючого стану й функціонального використання об'єкта оцінки внаслідок юридичної й фізичної неможливості (недоцільності) будь–яких змін.

Інвестиційна вартість (Investment Value) – вартість, що розраховується з урахуванням конкретних умов, вимог і мети інвестування в об'єкт оцінки [17, п. 3]. Це суб'єктивне поняття, що співвідносить об'єкт майна з конкретним інвестором або групою інвесторів, що мають певні цілі або критерії відносно інвестування, які можуть відрізнятися від типових [14, МСО 2, п. 3.2].

Інвестиційна вартість визначається, коли при оцінці необхідно врахувати додаткове інвестування або виконання інших вимог, що тягнуть за собою певні матеріальні витрати. Такими додатковими умовами можуть бути: збереження неефективного функціонального використання об'єкта оцінки; збереження певних напрямів і обсягів витрат; зобов'язання щодо компенсації яких–небудь витрат, понесених покупцем відповідно до законодавства або передбачених договором майбутньої угоди. Інвестиційна вартість може бути вищою або нижчою за ринкову вартість майна.

У деяких випадках угоди на ринку навіть за типових умов їх проведення, що відповідають поняттю «ринкова вартість», здійснюються за вищою ціною у зв'язку з нетиповою, особливою зацікавленістю покупця в об'єкті. В рамках Міжнародних стандартів оцінки така вартість називається спеціальною вартістю (Specialised, Special Purpose, Specially Deigned (Asset) Properties). Це сума ринкової вартості й надбавки до неї, що формується за наявності нетипової мотивації або особливої зацікавленості потенційного покупця (користувача) в об'єкті оцінки [14, МСО 2, п. 3.8]. Надбавка до ринкової вартості, що формується при цьому, практично не може бути обґрунтована ринковими даними й продиктована впливом суб'єктивних факторів. Тому її величина повинна бути обґрунтована окремо від ринкової вартості. Отже, при визначенні спеціальної вартості оцінювач зобов'язаний визначити також ринкову вартість. Неприпустиме визначення спеціальної вартості об'єктів застави, а також у випадках визначення розміру компенсації збитку й розміру прямого збитку.

Вартість, яка може бути отримана за умови продажу майна в термін, що значно коротший порівняно з терміном експозиції по–

дібного майна, протягом якого воно може бути продане за ціною, яка дорівнює ринковій вартості [17, п. 3], називається ліквідаційною вартістю (Forced Sale (Liquidation) Value). Поняття ліквідаційної вартості базується на припущеннях, що ціна встановлюється в нетипових для ринку умовах і формується, як правило, під впливом таких факторів, як недостатній період маркетингу, відсутність або недостатній термін експозиції на ринку, іноді недобросовісність продавця або примусова реалізація майна. З цих причин ліквідаційна вартість не є ринковою вартістю.

При визначенні ліквідаційної вартості оцінювач, принаймні в Україні, повинен визначити ринкову вартість і після цього застосувати певну процедуру коригування за допомогою знижувальних коефіцієнтів у порядку, встановленому чинним законодавством або передбачуваними умовами продажу даного майна з метою додаткового стимулювання попиту потенційних покупців [12].

Поняття ліквідаційної вартості в оціночній діяльності не слід плутати з аналогічним поняттям у бухгалтерському обліку, де поняття ліквідаційної вартості відповідає поняттю вартості ліквідації в оціночній термінології.

Вартість ліквідації – це вартість, яку очікується отримати за об'єкт оцінки, що вичерпав корисність відповідно до своїх первісних функцій [17, п. 3].

У Міжнародних стандартах оцінки найбільш близьким до визначення вартості ліквідації є поняття утилізаційної вартості. Утилізаційна вартість (Salvage Value) – це вартість об'єкта власності (за винятком земельної ділянки), коли він розглядається як сукупність матеріалів, що містяться у ньому і придатні для продажу, а не для продовження його використання без додаткового ремонту і вдосконалення [14, МСО 2, п. 3.6]. Ця вартість є очікуваною вартістю активу наприкінці терміну його економічного життя.

Вартість ліквідації розраховується як сума валових доходів, які передбачається одержати від реалізації об'єкта оцінки як єдиного цілого або його складових частин, виходячи із принципу найбільш ефективного використання, за вирахуванням витрат, пов'язаних з його ліквідацією. Якщо за результатами розрахунків вартість ліквідації є негативною величиною, то її значення встановлюється в розмірі 1 грн. [17, п. 24].

Податкова вартість, вартість для цілей оподатковування, або оподатковувана вартість (Assessed Value, Reteable Value, Taxable Value), розраховується на базі вимог, які містяться у відповідних нормативних документах, що стосуються оподаткування [14, МСО 2, п. 3.5]. Наприклад, нормативна грошова оцінка землі. Як правило, ця вартість не є ринковою.

Страхова вартість (Insurable Value) – вартість майна, передбачена умовами страхового контракту або полісу [14, МСО 2, п. 3.4]. Визначається у випадках необхідності проведення оцінки майна з метою його страхування. У цьому випадку розмір страхової суми визначається на основі аналізу договору страхування в цілому або по окремому страховому випадку, групі страхових випадків, а також з урахуванням фізичного стану майна, його існуючого використання, впливу зовнішніх факторів на формування вартості майна і т.п.

Вартість іпотечного кредитування – це вартість майна, яка визначається оцінювачем, що проводить оцінку майбутньої реалізації майна, виходячи з його довгострокових, стійких характеристик з врахуванням існуючих нормальних і локальних ринкових умов, теперішнього і можливих альтернативних варіантів використання майна [14]. Ця дефініція міститься у Європейському законодавстві і відсутня у Національних стандартах оцінки. Вартість іпотечного кредитування є одним з методів аналізу ризиків стосовно вартості об'єктів застави, що утримуються банками. Такий метод дає оцінку ризиків у довготерміновій перспективі і є неприйнятним для визначення вартості у даний момент.

Вартість діючого підприємства – це вартість бізнесу в цілому [17]. Під цим поняттям слід розуміти оцінку функціонуючого нафтогазового підприємства, що сформувалось як єдине ціле, за умови його подальшого використання специфічним або існуючим способом. Для цілей управління ця вартість може визначатись як вартість у використанні, з метою відчуження – як ринкова вартість.

Окрім цих загальноприйнятих видів вартості нами пропонується використання додаткових видів вартості, виходячи із принципу сталого розвитку та концепції цивілізаційної цінності. Це екологічна вартість та соціальна вартість об'єкта оцінки.

Екологічна вартість – це вартість майна, що визначається з урахуванням конкретних умов, вимог і мети інвестування в об'єкт оцінки з метою збереження довкілля. Екологічну вартість доцільно визначати, коли при оцінці необхідно врахувати додаткове інвестування у природоохоронні заходи, зберігати відновлювані природні ресурси, утримувати на безпечному рівні екологічні параметри або виконувати інші екологічні вимоги, що тягнуть за собою значні матеріальні витрати.

Соціальна вартість – це вартість об'єкта оцінки, що визначається з урахуванням інвестування з метою створення умов для виконання довгострокових зобов'язань щодо покращення якості життя працівників нафтогазових підприємств та їх родин, сприяння сталому розвитку місцевих громад і суспільства загалом. Ця вартість покликана забезпечити імплементацію концепції соціальної відповідальності нафтогазових підприємств, через реалізацію відповідної амортизаційної політики, створення належних реноваційних механізмів, соціальних податкових пільг та преференцій.

Ще один вид вартості – справедлива вартість. Вона визначається при переоцінці майна для цілей бухгалтерського обліку й фінансової звітності, що виконується відповідно до Міжнародних і Національних стандартів бухгалтерського обліку. Термін «справедлива вартість» – бухгалтерське поняття й відповідно до НСБО формулюється як «сума, за якою може бути здійснений обмін активу або оплата зобов'язань у результаті операцій між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами» [23]. Задекларований Україною перехід всіх організацій у найближчі роки на Міжнародні стандарти фінансової звітності вимагає обліку активів саме на основі застосування концепції справедливої вартості.

Справедлива вартість може визначатися на ринковій і неринковій базі оцінки. Справедлива вартість неспеціалізованих активів нафтогазових підприємств повинна визначатися на базі ринкової вартості. Але якщо мова йде про спеціалізоване майно чи майно спеціального призначення або спеціальної конструкції, то вона може бути визначена як залишкова вартість заміщення.

Згідно з Міжнародними стандартами оцінки справедлива вартість може застосовуватись також у судових позовах при

врегулюванні суперечок між сторонами, обставини яких можуть не відповідати дефініції «ринкова вартість».

Ринкову і неринкові види вартості, які визначені за вирахуванням витрат, що супроводжують продаж активів нафтогазових підприємств, у тому числі податку на додану вартість, називають чистою вартістю реалізації [17, п. 30].

Також необхідно зазначити, що вартість, яка визначається з використанням встановленого алгоритму і складу вихідних даних, називається оціночною вартістю [17, п. 3].

Висновки

Запропоновані принципи та види вартості активів нафтогазових підприємств становлять концептуальну основу методичних підходів і методів оцінки, які є предметом окремого детального розгляду.

Таким чином, економічна оцінка майна як система теоретичних та практичних знань, базується на важливих фундаментальних положеннях. Для обґрунтування підходів, методів і баз оцінки, тобто для забезпечення об'єктивності і достовірності її результатів у процесі визначення вартості активів нафтогазових підприємств, необхідне їх комплексне і науково обґрунтоване застосування, бо тільки в такому разі результати оцінки будуть відповідати сучасним ринковим реаліям.

Список використаних джерел

1. Дамодаран Асват. Инвестиционная оценка: Инструменты и методы оценки любых активов. Пер. с англ. – 2-е изд., исправл. / Асват Дамодаран. – М.: Альбина Бизнес Букс, 2005. – 1341 с.

2. Коупленд Т. Стоимость компаний: оценка и управление / Т. Коупленд, Т. Коллер, Дж. Муррин. – 3-е изд., перераб. и доп. // Пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2007. – 576 с.

3. Оценка недвижимого имущества: от стоимости к ценности / [С. Сейз и др.]; пер. с англ. Г.И. Микерина, А.И. Артеменкова; под ред. Микерина Г.И., Артеменкова А.И. – М.: Общероссийская общественная организация «Российское общество оценщиков», 2009. – 504 с.

4. Антил Н. Оценка компаний: анализ и прогнозирование с использованием отчетности по МСФО / Н. Антил, К. Ли // Пер. с англ. – М.: Альпика Бизнес Букс, 2007. – 440 с.

5. Оценка имущества и имущественных прав в Украине: Монография. Изд. Второе, перераб. и доп. / [Лебедь Н.П., Мендрул А.Г., Ларцев В.С. и др.]; под ред. Н.П. Лебедь // – К.: ООО «Информационно-издательская фирма «Принт-Экспресс», 2003. – 715 с.

6. Практика оценки. От стоимости к ценности / [Я. Маркус и др.]; под общ. ред. Маркуса Я. – К.: ООО «Украинская инвестиционная газета», 2010. – №2. – 240 с.

7. Великий тлумачний словник української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.: Перун, 2002. – 1440 с.

8. Економіка підприємства. Підручник / За заг. редакцією Г.О. Швиданенко. Вид. 4-те, переробл. і доповн. – К.: КНЕУ, 2009. – 816 с.

9. Оценка бизнеса: Учебник / [Под ред. А.Г. Грязновой, М.А. Федотовой]. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2006. – 736 с.

10. Міщенко В.С. Економічні пріоритети розвитку і освоєння мінерально-сировинної бази України / В.С. Міщенко. – К.: Науково-виробниче підприємство «Видавництво Наукова думка» НАН України, 2007. – 360 с.

11. Оцінка активів підприємства: навчальний посібник / [Панасовський Ю.В., Семененко Б.А., Теліженко О.М. та ін.]; за заг. ред. Ю.В. Панасовського. – Суми: Університетська книга, 2009. – 512 с.

12. Витвицький Я.С. Економічна оцінка гірничого капіталу нафтогазових компаній. Наукова монографія / Я.С. Витвицький. – Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2007. – 431 с.

13. Википедия. – Режим доступа: http:// www.ru.wikipedia.org/wiki/Ценность

14. Международные стандарты оценки. Седьмое издание. 2005; [пер. с англ. И.Л. Артеменкова, Г.И. Микерина, Н.В. Павлова]. – М.: ООО «Российское общество оценщиков», 2005. – 414 с. – (Международные стандарты оценки).

15. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: від 12.07.2001 №2658-III / Збірник систематизованого законодавства. – К.: Бухгалтерія. Бліц-інформ, 2007. – Вип. 2. – С. 44-54. – (Закон України).

16. Методика оцінки майна / Постанова КМУ №1891 від 10.12.2003 [Інтернет-ресурс] – Режим доступу: http://www.akadem.kiev.ua – (Нормативний документ Фонду державного майна України. Методика).

17. Загальні засади оцінки майна і майнових прав. Постанова КМУ №1440 від 10.09.2003 [Інтернет-ресурс]. – Режим доступу: http://www.akadem.kiev.ua – (Національний стандарт №1).

18. Оцінка нерухомого майна. Постанова КМУ №1442 від 28.10.2004 [Інтернет-ресурс].– Режим доступу: http://www.akadem.kiev.ua – (Національний стандарт №2).

19. Оцінка цілісних майнових комплексів. Постанова КМУ №1665 від 29.11.2006. [Інтернет-ресурс]. – Режим доступу: http://www.akadem.kiev.ua – (Національний стандарт №3).

20. Оцінка майнових прав інтелектуальної власності. Постанова КМУ №1185 від 03.10.2007. [Інтернет-ресурс] – Режим доступу: http://www.akadem.kiev.ua – (Національний стандарт №4).

21. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій / [Б.М. Данилишин, М.А. Хвесик, Я.В. Коваль та ін.]; під заг. ред. чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2006. – 704 с.

22. Крылов Н.А. Геолого-экономическая оценка ресурсов нефти и процесса их освоения / Крылов Н.А., Батурин Ю.Н. // Проблемы геолого-экономической оценки нефти и газа. – М.: Наука, 1989. – С. 36-52.

23. Національні стандарти. Регістри бухгалтерського обліку. – К.: Бухгалтерія. Бліц-інформ, 2001, №5. – 226 с. – (Національні стандарти).